

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2019. – Т. 39. – С. 192-197
DOI: 10.31861/mhpi2019.39.192-197

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2019. – Volume. 39. – pp. 192-197
DOI: 10.31861/mhpi2019.39.192-197

УДК: 321.01:342.2

© Анастасія Репецька¹

Співпраця законодавчої та виконавчої гілок державної влади в контексті сучасної політичної системи України

У статті розглянуто напрями співпраці законодавчої і виконавчої гілок державної влади в сучасній Україні в контексті політичної системи. Дослідивши співпрацю цих двох вищих органів влади в Україні, автор робить висновок, про необхідність конституційної корекції установчої функції парламенту, зокрема про потребу змін у сфері повноважень законодавчої влади щодо процесу формування виконавчої влади. При цьому автор зазначає, що зміни, які повинні відбутися, слід відобразити на найвищому конституційному рівні.

Ключові слова: законодавча гілка влади, виконавча гілка влади, співпраця, політична система.

Cooperation of the legislative and executive state of the state authorities in the aspects of the modern political system of Ukraine

One of the main characteristics of any political regime is the power correlation between the legislative and executive branches of state power. In a democratic environment, it should reflect a certain balance of branches of power. The Constitution of Ukraine has defined the principle of separation of power into legislative, executive and judicial (art. 6), each of them is independent from the other one and acts within its competence. Theoretically fixed in the Constitution principles of power separation aim between legislative and executive branches. However in the conditions of social-economic crisis, in which the country has been acting since 1990s, between multi-vectored political forces and striving of executive power for widening of its authorities, that is fixed in the Constitution, the presidential-parliamentary form of administration very often has led not only to constitutional cooperation of powers but to the competition between the President and executive power on the one hand, and Verhovna Rada, on the other hand. So, today the need for reconsideration of both the correlation of authorities and cooperation between branches of power in Ukraine has become obvious.

Key words: legislative branch of government, executive branch of government, cooperation, political system.

Постановка проблеми. В час коли Українська держава стала на шлях побудови незалежної, суверенної, демократичної держави виникає необхідність застосування принципу розподілу влад як одного з основних принципів демократичної держави. Значних зрушень зазнала Україна у цій сфері впродовж невеликого, як для держави, відрізка часу.

Найважливішим конституційним принципом є розподіл державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, кожна з яких діє незалежно, самостійно, у взаємодії з іншими гілками влади на засадах взаємних стримувань і противаг (ст. 6, 75, 85, 87, 94, 106, 115, 119, 124 Конституції²). В той же час влада в Україні є єдиною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні та українська вчені замислюються над проблемою розподілу влади ще з часів Платона й Аристотеля. Та більш-менш закінченого ви-

¹ Аспірантка кафедри політології та державного управління, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна, та кафедри історії Сучавського університету Стефана сел Марє, Румунія. E-mail: nastasia_queen94@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6922-5054>.

² Конституція України, URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.10.2018).

гляду ця концепція набула в епоху французького просвітництва. Не менш важливе значення проблема має й у наші часи, і часто стає предметом дослідження для українських вчених.

Варто зауважити, що спеціальні комплексні дослідження цієї проблеми відсутні. Водночас науковці приділяють увагу державно-правовому статусу кожної з гілок влади окремо. Це, насамперед, стосується аналізу правової природи і місця в державному механізмі органів законодавчої, виконавчої гілок державної влади та президента, які досліджують у своїх наукових працях: Л. Кривенко³, В. Погорілко⁴, В. Речицький⁵, М. Цвік⁶, В. Шаповал⁷, Ю. Шемшученко⁸ та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Співпраця інститутів державної влади забезпечує нормальне функціонування державного механізму в цілому, оскільки не дає можливості жодній з гілок влади узурпувати владні повноваження інших. Саме з цією метою засновники ідеї розподілу влад створили систему стримувань та противаг. Для забезпечення дійсної незалежності однієї гілки влади від іншої потрібно, щоб кожна з них мала реальну можливість впливати на іншу. З допомогою розподілу влади правова держава організовується та діє правовими засобами.

Форми і методи взаємовідносин органів державної влади, і перш за все – законодавчих та виконавчих органів, органічно пов'язані з типом політичного режиму, як відповідної сукупності прийомів і способів здійснення владної діяльності. У політології термін політичний режим характеризується як сукупність характерних для певної держави правовідносин, норм права, що їх регулюють, засобів та методів взаємовідносин держави та громадянського суспільства, пануючих форм ідеології, соціальних та класових взаємовідносин, стану політичної культури⁹; як сукупність засобів і методів, якими пануюча влада, відповідне пануюче угруповання здійснює своє економічне і політичне панування, втілює спосіб політичної влади, дає, уявлення про суть державної влади, що існує в країні у певний період її історії¹⁰.

Однією з основних характеристик будь-якого політичного режиму є співпраця повноважень законодавчої і виконавчої гілок державної влади. В умовах демократії вона має відображати певний баланс гілок влади, а при авторитарному режимі повноваження виконавчої влади значно посилюються за рахунок обмеження прав парламенту. Найбільш оптимальне і продуктивне функціонування державної влади, співпраця та взаємодія законодавчої та виконавчої її гілок можливі лише в умовах демократичного політичного режиму¹¹, що й закріплений в Україні.

Тож, визначившись із фундаментальними науковими категоріями, проаналізуємо проблеми функціонування державної влади в контексті політичного режиму.

В умовах демократичного політичного режиму вищі органи законодавчої гілки державної влади і Президент безпосередньо обираються і наділяються владними повноваженнями народом – єдиним джерелом влади. Ці державні органи є рівними за своєю легітимністю, вони спільно беруть участь у формуванні інших владних структур – органів вторинного представництва. Функції всіх органів державної влади спрямовані на охорону й розвиток головних принци-

³ Кривенко Л. (1994), Тріада влади. Перша серед рівних: законодавча і виконавча влади: проблеми співвідношення та конституційно-правового статусу, Віче, № 7.

⁴ Погорілко В.Ф. (1995), Актуальні проблеми реформування державної влади в Україні, Вісник Академії правових наук України, № 3.

⁵ Речицький В. (1993), Конституція як форма осягнення влади, Вісник Академії правових наук України, № 1.

⁶ Цвік М. (1995), Взаємодія законодавчої і виконавчої гілок влади та референдуму в системі народо-владдя, Вісник Академії правових наук України, № 3.

⁷ Шаповал В.М. (1995), Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз, Київ, Програма Л, 136 с.

⁸ Шемшученко Ю. (1995), Сила демократії – у силі влади?: Реформування державної влади в Україні, Віче, № 6.

⁹ Демократичний політичний режим, URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-922.html> (дата звернення: 12.10.2018).

¹⁰ Словарь терминов по теории государства и права (1997), Харьков, Основа, 189 с.

¹¹ Взаємовідносини законодавчої та виконавчої гілок державної влади в Україні, URL: <https://xreferat.com/72/185-1-vza-mov-dnosini-zakonodavcho-ta-vikonavcho-g-lok-derzhavno-vladi-ukra-ni.html> (дата звернення: 12.10.2018).

пів демократії. При цьому поділ влади означає не тільки жорстке відокремлення функцій та компетенції кожної з гілок влади, а й їх тісну взаємодію і співпрацю¹².

Безперечно, найбільш оптимальне та продуктивне функціонування державної влади, співпраця і взаємодія всіх її гілок можливі лише за умов демократичного політичного режиму, головною соціальною цінністю якого є людина, її права та свободи. Тому завдання суспільства на сьогодні – зробити все, щоб владні структури виконували свої функції демократичними способами. Конституція України 1996 р. дає для цього всі підстави. Важливо їх чітко реалізувати на практиці¹³.

Основний Закон України у ст. 5 встановлює, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади й органи місцевого самоврядування. Таким чином, влада народу, як цілісна і єдина за своїм змістом влада, реалізується через її законодавчу, виконавчу і судову гілки (ст. 6)¹⁴ і, по суті, встановлює баланс влад, який означає, що кожна з гілок влади має рівний щодо будь-якої іншої правовий статус і водночас є самостійною у процесі їх взаємодії.

Ст. 6 Конституції України також вказує, що «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України». Фактично дане конституційне положення закріплює дію системи стримувань і противаг, оскільки механізмом, який закріплює баланс влад, є комплекс відповідних функцій та повноважень. Це означає, що кожна з гілок влади не може виходити за межі своєї компетенції і втручатися у сферу діяльності іншої. Так, відповідно до ст. 75 Конституції єдиним органом законодавчої влади в Україні є Парламент – Верховна Рада України; ст. 102 визначає Президента України главою держави; згідно ст. 113 Конституції Кабінет Міністрів України є найвищим органом у системі виконавчих органів влади і т. д.¹⁵

Вважаємо, що багатофункціональними є відносини Верховної Ради України з Кабінетом Міністрів України, який підконтрольний і підзвітний Верховній Раді (ст. 113 Конституції України)¹⁶. Верховна Рада дає згоду на призначення Прем'єр-міністра, розглядає і приймає рішення щодо схвалення (не схвалення) програми діяльності Кабінету Міністрів, здійснює контроль за його діяльністю. За пропозицією не менш як третини народних депутатів від її конституційного складу Верховна Рада може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів та прийняти резолюцію недовіри йому більшістю від конституційного складу Верховної Ради, наслідком, якої є відставка Кабінету Міністрів України¹⁷.

Найважливішими повноваженнями Верховної Ради щодо Кабінету Міністрів та інших органів виконавчої влади є прийняття нею законів про організацію і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби та ін.

Проаналізувавши відповідну сукупність прийомів та способів здійснення державної влади в сучасній Україні, можна зробити висновок, що існують певні проблеми з визначенням типу її політичного режиму. Основна проблема в тому, що, незважаючи на демократичність фундаментальних принципів організації та реалізації державної влади, які закріпила Конституція України 1996 р., не завжди у своїй практичній діяльності всі державні інституції функціонують у межах конституційно-правового поля. Часто у взаєминах між законодавчою та виконавчою гілками державної влади переважають позаправові методи впливу, мають місце безвідповідальні політичні заяви, взаємні звинувачення політичних лідерів, спостерігаються інші негативні явища, які не дають підстав визначати цей політичний режим як справді демократичний.

На нашу думку, доцільно буде розглянути успішні спроби співпраці законодавчої та виконавчої гілок влади в Україні. Вважаємо, що варто зупинитися на першому (2014 р.) та другому (2014-2016 рр.) уряді А. Яценюка, які, на думку багатьох експертів, були найбільш вдало організованими за часів незалежності України. Діяльність даних урядів заслуговує позитивних від-

¹² Демократичний політичний режим, URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-922.html> (дата звернення: 12.10.2018).

¹³ Там само.

¹⁴ Конституція України, URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.10.2018).

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

гуків, перш за все, тому що їх робота була саме в період скрутних для України післяреволюційних умов.

За часів першого уряду А. Яценюка в Україні було:

- ініційовано дві ключові економічні реформи – децентралізація урядування та державних фінансів, а також підвищення енергоефективності економіки України, яку визнавали найбільш марнотратною у використанні паливно-енергетичних ресурсів серед всіх країн Європи;
- досягти прогресу в сфері посилення ролі місцевої влади у регіональному розвитку та реалізації локальних інфраструктурних проектів, в тому числі в термомодернізації будівель бюджетних установ. Як відзначав В. Гройсман на засіданні уряду, від започаткування реформи децентралізації у 2014 р. місцеві бюджети збільшилися на 100 млрд грн;
- також зроблено певні кроки в сфері енергоефективності, де вдалося досягти фундаментальних зрушень – в законодавстві з прийняттям ряду законів, зокрема «Закону про енергетичну ефективність будівель» та «Закону про Фонд енергоефективності», які були підписані президентом 20 липня 2017 р.¹⁸.

За час діяльності другого уряду А. Яценюка відбулося:

- забезпечено енергетичну незалежність України. Диверсифікація поставок вугілля: імпорт з РФ в 2015 р. склав 628 тис. тонн, що на 69% менше, ніж в 2014 р. Імпорт з ПАР в 2015 р. виріс на 139 % і склав 897 тис. тонн (в 2014 р. – 376 тис. тонн);
- здійснено перехід до ринкових тарифів на газ та електроенергію і введено систему субсидій;
- створено кіберполіцію, поліцію охорони, підрозділи з протидії наркозлочинності, внутрішньої безпеки, захисту економіки;
- скасовано спеціальні пенсії міністрам, народним депутатам, чиновникам, суддям, прокурорам (крім військовослужбовців та науковців). З червня 2015 р. запроваджено призначення всіх видів пенсій за нормами єдиного закону;
- впроваджено реформу системи державних закупівель;
- підписано Угоду про «відкрите небо» між Україною та США¹⁹.

Що стосується експертних оцінок діяльності уряду А. Яценюка, то у червні 2015 р. президент ЄБРР сер С. Чакрабарті високо оцінив прогрес, що його досягнув цей уряд у таких сферах, як енергетична безпека, газові тарифи, фіскальні реформи, верховенство права, державні закупівлі та очищення фінансової системи²⁰. Він також назвав цей уряд в Україні «найбільш орієнтованим на реформи» та «однією з найпрофесійніших адміністрацій, з якою ЄБРР коли-небудь працював»²¹. Також у травні 2015 р. американський економіст Л. Саммерс висловив думку, що: «Україна за 12 місяців зробила більше для реформування системи субсидування ніж більшість країн роблять за 12 років»²².

Але не дивлячись на ряд позитивних відгуків про уряд А. Яценюка, є й ряд негативу зі сторони української громадськості. Експерти останнім часом усе більше говорять про те, що реформи уряду А. Яценюка активно рухались у перші роки після Євромайдану, проте в 2016 р. зупинилися. Після Євромайдану люди чекали на зміни, а Президент та парламент обіцяли їх втілити, але не все, що було сказано – було зроблено.

¹⁸ Уряду Яценюка та Гройсмана: криза та реформи в Україні, URL: <https://frontnews.eu/news/ua/8681/%D0%> (дата звернення: 15.10.2018).

¹⁹ Кабінет Міністрів України опублікував текст поданого до Верховної Ради України звіту про хід і результати виконання Програми діяльності КМУ у 2015 р., URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248801311> (дата звернення: 16.10.2018).

²⁰ Президент ЄБРР привітєтствует реформы в Украине, URL: <https://www.ebrd.com/ru/news/2015/ukraine-reform.html> (дата звернення: 16.10.2018).

²¹ Speech transcript: the way forward for Ukraine, URL: <https://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395244949713&d=Tablet&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout> (дата звернення: 16.10.2018).

²² Lawrence Summers. Reform-minded Ukrainer merits debt reduction // Financial Times, URL: <https://www.ft.com/content/ff3634fc-fa44-11e4-a41c-00144feab7de#axzz3cbZxWdNK> (дата звернення: 16.10.2018).

Серед провалених реформ, як вважають експерти, – земельна, приватизація великих підприємств, реформи служб безпеки та фіскальної. Усе це так і не втілили. Зокрема, жодне велике підприємство так і не передали від держави приватним інвесторам²³.

А от що вдалося втілити чиновникам – це децентралізація, створення Системи держзакупівель, запровадити дерегуляцію – тобто скасувати низку дозволів для бізнесу та ліцензування деяких ліків. Провели і приватизацію малих підприємств, створили антикорупційні органи: НАЗК (центральный орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику), Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП). Щоправда до якості останніх є чимало зауваження²⁴.

На нашу думку, діяльність двох урядів А. Яценюка виявила ряд суттєвих проблем, зокрема інституційну слабкість всіх гілок влади. Низька ефективність співпраці між різними державними органами проявила себе у нездатності міністрів ефективно представляти та роз'яснювати свої законодавчі пропозиції, узгоджувати ці пропозиції з іншими міністерствами та забезпечувати їхню підтримку у парламенті.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що розглянувши напрями співпраці та взаємодії законодавчої і виконавчої влади в сучасній Україні, виявляється необхідність конституційної корекції установчої функції парламенту. Тобто, необхідні змістовні зміни в сфері повноважень законодавчої влади щодо процесу формування виконавчої влади, що дозволить зблизити ці гілки державної влади та забезпечити виконавчу владу стабільною підтримкою парламенту, що матиме своїм наслідком вирішення проблеми законодавчого забезпечення соціально-економічного та політико-правового розвитку держави. При цьому зазначені зміни повинні знайти своє відображення на найвищому конституційному рівні.

Список джерел

1. Взаємовідносини законодавчої та виконавчої гілок державної влади в Україні, URL: <https://xreferat.com/72/185-1-vza-mov-dnosini-zakonodavcho-ta-vikonavcho-g-lok-derzhavno-vladi-ukra-ni.html> (дата звернення: 12.10.2018).
2. Демократичний політичний режим, URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-922.html> (дата звернення: 12.10.2018).
3. Кабінет Міністрів України опублікував текст поданого до Верховної Ради України звіту про хід і результати виконання Програми діяльності КМУ у 2015 р., URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248801311> (дата звернення: 16.10.2018).
4. Конституція України, URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.10.2018).
5. Кривенко Л. (1994), Тріада влади. Перша серед рівних: законодавча і виконавча влади: проблеми співвідношення та конституційно-правового статусу, Віче, №7.
6. Погорілко В.Ф. (1995), Актуальні проблеми реформування державної влади в Україні, Вісник Академії правових наук України, №3.
7. Президент ЕБРР привітствует реформы в Украине, URL: <https://www.ebrd.com/gu/news/2015/ukraine-reform.html> (дата звернення: 16.10.2018).
8. Реформи в Україні: що вдалося зробити, а про що варто забути, URL: https://24tv.ua/reformi_v_ukrayini_shho_vdalosya_zrobiti_a_pro_shho_varto_zabuti_n1058183 (дата звернення: 16.10.2018).
9. Речицький В. (1993), Конституція як форма осягнення влади, Вісник Академії правових наук України, № 1.
10. Словарь терминов по теории государства и права. – Харьков: Основа. – 1997. – 189 с.
11. Уряди Яценюка та Гройсмана: криза та реформи в Україні, URL: <https://frontnews.eu/news/ua/8681/%D0%> (дата звернення: 15.10.2018).
12. Цвік М. (1995), Взаємодія законодавчої і виконавчої гілок влади та референдуму в системі народовладдя, Вісник Академії правових наук України, №3.

²³ Реформи в Україні: що вдалося зробити, а про що варто забути, URL: https://24tv.ua/reformi_v_ukrayini_shho_vdalosya_zrobiti_a_pro_shho_varto_zabuti_n1058183 (дата звернення: 16.10.2018).

²⁴ Там само.

13. Шаповал В.М. (1995), Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз, Київ, Програма Л, 136 с.
14. Шемшученко Ю. (1995), Сила демократії – у силі влади?: Реформування державної влади в Україні, Віче, №6.
15. Lawrence Summers. Reform-minded Ukraine merits debt reduction // Financial Times, URL: <https://www.ft.com/content/ff3634fc-fa44-11e4-a41c-00144feab7de#axzz3cbZxWdNK> (дата звернення: 16.10.2018).
16. Speech transcript: the way forward for Ukraine, URL: <https://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395244949713&d=Tablet&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout> (дата звернення: 16.10.2018).

References

1. Vzaiemovidnosyny zakonodavchoi ta vykonavchoi hilok derzhavnoi vlady v Ukraini, URL: <https://xreferat.com/72/185-1-vza-mov-dnosini-zakonodavcho-ta-vikonavcho-g-lok-derzhavno-vladi-ukra-ni.html> (data zvernennia: 12.10.2018).
2. Demokratychnyi politychnyi rezhym, URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-922.html> (data zvernennia: 12.10.2018).
3. Kabinet Ministriv Ukrainy opublikuvav tekst podanoho do Verkhovnoi Rady Ukrainy zvituv pro khid i rezultaty vykonannya Prohramy diialnosti KMU u 2015 r., URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248801311> (data zvernennia: 16.10.2018).
4. Konstytutsiia Ukrainy, URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia: 10.10.2018).
5. Kryvenko L. (1994), Triada vlady. Persha sered rivnykh: zakonodavcha i vykonavcha vlady: problemy spivvidnoshennia ta konstytutsiino-pravovoho statusu, Viche, №7.
6. Pohorilko V.F. (1995), Aktualni problemy reformuvannia derzhavnoi vlady v Ukraini, Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, №3.
7. Prezydent EBRR pryvetstvuet reformy v Ukrayne, URL: <https://www.ebrd.com/ru/news/2015/ukraine-reform.html> (data zvernennia: 16.10.2018).
8. Reformy v Ukraini: shcho vdalosia zrobyty, a pro shcho varto zabuty, URL: https://24tv.ua/reformi_v_ukrayini_shho_vdalosya_zrobiti_a_pro_shho_varto_zabuti_n1058183 (data zvernennia: 16.10.2018).
9. Rechytyskyi V. (1993), Konstytutsiia yak forma osiahnennia vlady, Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, № 1.
10. Slovar termynov po teoryi hosudarstva y prava. – Kharkov: Osnova. – 1997. – 189 s.
11. Uriady Yatseniuka ta Hroismana: kryza ta reformy v Ukraini, URL: <https://frontnews.eu/news/ua/8681/%D0%> (data zvernennia: 15.10.2018).
12. Tsvik M. (1995), Vzaiemodiia zakonodavchoi i vykonavchoi hilok vlady ta referendumu v systemi narodovladdia, Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, №3.
13. Shapoval V.M. (1995), Vyshchi orhany suchasnoi derzhavy. Porivnialnyi analiz, Kyiv, Prohrama L, 136 s.
14. Shemshuchenko Yu. (1995), Sylva demokratii – u syli vlady?: Reformuvannia derzhavnoi vlady v Ukraini, Viche, №6.
15. Lawrence Summers. Reform-minded Ukraine merits debt reduction // Financial Times, URL: <https://www.ft.com/content/ff3634fc-fa44-11e4-a41c-00144feab7de#axzz3cbZxWdNK> (data zvernennia: 16.10.2018).
16. Speech transcript: the way forward for Ukraine, URL: <https://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395244949713&d=Tablet&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout> (data zvernennia: 16.10.2018).